

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ**ON THE ISSUE OF PROFESSIONAL PERSONALITY DEFORMATION OF LAW ENFORCEMENT BODIES EMPLOYEES: CAUSES AND WAYS OF OVERCOMING**

Чорний Г.О., к.ю.н.,

доцент кафедри криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Ткачов В.С., студент V курсу факультету прокуратури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена комплексному та всебічному аналізу питання професійної деформації особистості працівників правоохоронних органів, її причинам та потенційним шляхам подолання. У науковій публікації авторами розглянуто доктринальні та нормативні підходи до визначення поняття «професійна деформація», під яким необхідно розуміти вид когнітивного викривлення, яке виникає під впливом професійної діяльності. Авторами наукової праці з'ясовано у процесі дослідження, що загальними проявами професійної деформації для працівників правоохоронних органів є: правовий нігілізм; емоційна холодність, цинізм, зниження емпатії; зниження рівня культури спілкування, використання карного жаргону в повсякденному спілкуванні; формалізм, стереотипний підхід до вирішення професійних завдань.

Авторами зазначено, що до факторів, обумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів, належать: «детальна правова регламентація діяльності; наявність владних повноважень стосовно громадянам; корпоративність діяльності, яка може бути причиною виникнення психологічної ізоляції співробітників органів правопорядку й відчуження від суспільства; підвищена відповідальність за результати своєї діяльності; психічні й фізичні перевантаження, пов'язані з нестабільним графіком роботи, відсутністю достатнього часу для відпочинку й відновлення витрачених сил; виконання професійних завдань у небезпечних для життя й здоров'я ситуаціях, ризик, непередбачуваність розвитку подій, невизначеність інформації про діяльність кримінальних елементів, погрози з боку злочинців тощо; необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із специфічним контингентом, що може приводити до засвоєння елементів кримінальної субкультури». За результатами проведеного наукового дослідження авторами зроблено висновок про те, що основними причинами, що обумовлені специфікою діяльності правоохоронних органів та викликають професійну деформацію, можна віднести: детальну правову регламентацію діяльності; наявність владних повноважень стосовно громадян; професійну корпоративність; підвищену відповідальність за результати своєї діяльності; психічні й фізичні перевантаження; екстремальність діяльності; організаційні причини; необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із правопорушниками; відсутність належного психологічного супроводу життєдіяльності співробітників поліції.

Ключові слова: професійна деформація, фактори професійної деформації, працівники правоохоронних органів.

The article is devoted to a comprehensive and comprehensive analysis of the issue of professional personality deformation of law enforcement officers, its causes and potential ways to overcome it. In the scientific publication, the authors considered doctrinal approaches to the definition of the concept of "professional deformation", which should be understood as a type of cognitive distortion that occurs under the influence of professional activity. The authors of the scientific work found out in the process of research that common manifestations of professional deformation for law enforcement officers: legal nihilism; emotional coldness, cynicism, decreased empathy; a decrease in the level of communication culture, the use of punitive jargon in everyday communication; formalism, stereotypical approach to solving professional tasks. The authors stated that the factors determined by the specifics of law enforcement agencies include: "detailed legal regulation of activity; the presence of authorities in relation to citizens; corporatism of activity, which can be the cause of psychological isolation of employees of law enforcement agencies and alienation from society; increased responsibility for the results of one's activity; mental and physical overloads associated with an unstable work schedule, lack of sufficient time for rest and recovery of spent forces; performance of professional tasks in situations dangerous to life and health, risk, unpredictability of the development of events, uncertainty of information about the activities of criminal elements, threats from criminals, etc.; the need to come into contact with a specific contingent in the process of performing official tasks, which can lead to the assimilation of elements of the criminal subculture". According to the results of the conducted scientific research, the authors concluded that the main reasons, which are determined by the specifics of law enforcement agencies and cause professional deformation, can be attributed to: detailed legal regulation of activities; the presence of authority over citizens; professional corporatism; increased responsibility for the results of one's activity; mental and physical overload; extreme activity; organizational reasons; the need to come into contact with offenders in the process of performing official tasks; lack of proper psychological support for the daily life of police officers.

Key words: professional deformation, factors of professional deformation, law enforcement officers.

21 століття – один із найскладніших етапів розвитку нашої держави, який, на жаль, сьогодні супроводжується воєнними діями, учасниками яких є і працівники правоохоронних органів. Окрім того, постійне емоційне напруження, комунікація зі злочинцями та інші фактори чинять вплив на психо-емоційних стан працівників правоохоронних органів, логічним та об'єктивним наслідком чого є професійна деформація особистості.

До представників правоохоронних органів ми відносимо у межах цієї наукової праці: співробітники Національної поліції України, прокуратури, Служби Безпеки України, Національного бюро розслідувань тощо. У зв'язку з вище викладеним актуальним та таким, що потребує свого вирішення є вивчення причин та виявлення факторів, що спричиняють розвиток професійної деформації у працівників правоохоронних органів та пошук шляхів їх вирішення.

З метою якнайкращого розкриття обраної для дослідження проблематики вважаємо за доцільне розпочати із з'ясування поняття «професійна деформація». Уперше термін «професійна деформація» був введений Пітером Сорокіним як такий, що описує негативний вплив професійної діяльності на людину [1]. Проте, водночас, слід відзначити, що поняття «професійна деформація» є відносно новим і певною мірою перебуває на етапі свого наукового становлення.

Академічний тлумачний словник української мови трактує деформацію «як зміну форми або розмірів тіла під впливом прикладених сил чи нагрівання. Тобто, повинен бути певний вплив зовнішніх чинників, які провокують зміни. Такими чинниками для професійної деформації є особливості їх професійної діяльності» [2].

У розумінні широкого професійна деформація – це «певний знак, який професійна діяльність накладає на

людину» [6]. Зазначимо, що єдиними нормативно-правовими актами, в яких міститься законодавчий термін професійна деформація є: Наказ № 318 від 14.04.2008 року Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України» [4] та Наказ № 354 від 15.05.2009 року «Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом у Державній прикордонній службі України» [5].

В зазначених вище нормативно-правових актах професійна деформація розглядається, як явище, «корте супроводжується змінами властивостей особистості (стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування та поведінки тощо), змінами рівня виразності професійно важливих якостей фахівця, що відбуваються під впливом змісту, умов, тривалості виконання діяльності та його індивідуальних психологічних особливостей. Професійні деформації негативно впливають на якість діяльності, що виконується» [6].

Надалі для того, щоб глибинно осмислити та зрозуміти специфіку професійної деформації працівників правоохоронних органів розглянемо фактори, що її спричиняють. Так, до факторів, обумовлених специфікою діяльності правоохоронних органів, належать: «детальна правова регламентація діяльності; наявність владних повноважень стосовно громадянам; корпоративність діяльності, яка може бути причиною виникнення психологічної ізоляції співробітників органів правопорядку й відчуження від суспільства; підвищена відповідальність за результати своєї діяльності; психічні й фізичні перевантаження, пов'язані з нестабільним графіком роботи, відсутністю достатнього часу для відпочинку й відновлення витрачених сил; виконання професійних завдань у небезпечних для життя й здоров'я ситуаціях, ризик, непередбачуваність розвитку подій, невизначеність інформації про діяльність кримінальних елементів, погрози з боку злочинців тощо; необхідність у процесі виконання службових завдань вступати в контакт із специфічним контингентом, що може приводити до засвоєння елементів кримінальної субкультури» [8].

Відзначимо, що професійна деформація працівника правоохоронних органів полягає у специфічних змінах рис його особистості, що виникають через тривале виконання правоохоронної діяльності. Такі трансформації відбуваються на різних рівнях психічної організації та можуть проявлятися у такому: «посилення провідних рис характеру (наприклад, пильність трансформується у підозрілість, впевненість у самовпевненість, наполегливість у впертість, вимогливість у прискіпливість); активізація та розвиток деяких негативних рис (жорсткість, мстивість, агресивність, спонтанність); припинення розвитку окремих рис характеру, що мінімально задіюються під час роботи (індивідуалізм, ініціативність, творчість, дружельюбність); дисгармонійна та спотворена взаємодія підструктур особи та окремих рис характеру, що призводить, наприклад, до стагнації та шаблонності мислення, стереотипізації, поглинання корпоративної культури професійного середовища індивідуальності особистості, внаслідок чого особа поступово втрачає контакти із непрофесійним середовищем» [1].

У свою чергу, вчений Плаксін Є. Д. зазначає, що загальними для юридичних професій проявами професійної деформації є: «правовий нігілізм; емоційна холодність, цинізм, зниження емпатії; зниження рівня культури

спілкування, використання карного жаргону в повсякденному спілкуванні; формалізм, стереотипний підхід до вирішення професійних завдань» [9].

Цікавою є точка зору Александрова Ю. В., який у своїй науковій праці «Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції» [7] характеризує причини розвитку професійної деформації та зазначає про те, що «причини розвитку професійної деформації вбачають у дії специфіки професійної діяльності при тривалому професійному стажі внаслідок частого повторення типових ситуацій професійної діяльності; невідповідності індивідуально-психологічних характеристик особи рівню вимог, які пред'являє до неї професійна діяльність; взаємному впливі службової діяльності та індивідуальних особливостей особистості, але ключовою детермінантою розвитку професійної деформації особистості виступає сама професійна діяльність працівника» [7].

Проаналізувавши наукову фахову літературу, до основних форм професійної деформації працівників правоохоронних органів можемо віднести: правовий нігілізм, «який виявляється в зневажливому відношенні до ряду вимог закону, довільному тлумаченні закону та підзаконних нормативних актів, що негативно впливає на об'єктивне ставлення до рівня своїх професійних здібностей (саме ця форма деформації призводить до некомпетентності й пасивності працівників); засвоєння елементів кримінальної субкультури, використання їх у своїй діяльності, що призводить до спрощення ділового спілкування, що виражається в зниженні культури і етики спілкування; переоцінку старих, звичних методів роботи і недооцінку необхідності запровадження нових методів (саме нехтування підвищенням професійних навичок призводить до гальмування розвитку системи правоохоронних органів в цілому); професійний егоїзм, що часто блокує ефективну взаємодію з іншими учасниками досудового розслідування; формалізм (щодо цього виду деформації, можна відзначити, що вона обумовлюється високою відповідальністю працівників, правовою регламентацією їх діяльності, що призводить до зниження ступеня відповідальності за виконувану роботу» [10, с. 427].

Аналізуючи шляхи подолання професійної деформації працівників органів внутрішніх справ, погодимося з пропозицією Куруч А. В., що пропонує такі шляхи подолання елементів деформації співробітників правоохоронних органів, як: постійне проведення на високому рівні виховної роботи з особовим складом; безперервний самоконтроль за поведінкою на службі і поза нею; постійний контроль старших за діяльністю підлеглих з аналізом і висновками щодо кожного порушення; організація цілеспрямованої індивідуально-виховної роботи з кожним співробітником; чітке додержання вимог наукової організації праці у підрозділах; зняття гальмівних процесів психіки проведенням культурно-масових заходів для співробітників і членів їх сімей; виховання співробітників у колективі і через колектив; підвищення загальної психологічної компетентності співробітників [11].

Таким чином, професійна деформація працівників правоохоронних органів може проявлятися у правовому нігілізмі, формалізмі, нехтуванні підвищенням кваліфікаційних здібностей, зниженням культури спілкування тощо. З метою профілактики професійної деформації працівників правоохоронних органів представниками відповідних підрозділів (психологами служб), так і самими представниками відповідних органів має проводитись виважена, комплексна, систематична робота над стабілізацією психологічно-емоційного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти): Монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1996. 192 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 30.10.2023).

3. Загорський В. Управлінські кадри для системних реформ. Демократичне врядування. URL: www.lvivacademy.com (дата звернення: 30.10.2023).
4. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України № 318 від 14.04.2008 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0657-08>. (дата звернення: 27.10.2023).
5. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення професійно-психологічного відбору кандидатів для проходження військової служби за контрактом у Державній прикордонній службі України: Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України № 354 від 15.05.2009 р. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0495-09>. (дата звернення: 27.10.2023).
6. Михайлишин Л. Професійні деформації державних службовців. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2022/feb/26788/myhajlyshyn.pdf> (дата звернення: 28.10.2023).
7. Александров Ю.В. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія». Харків, 2004. 17 с.
8. Макаренко П.В. Особливості соціально-психологічних деструкцій у спільній професійній діяльності працівників ОВС. *Вісник національного університету оборони: зб. наук. праць*. Вип. 1(27). К.: НУОУ, 2012. С. 195–199.
9. Плаксіні Є.Д. Професійна деформація юристів як загроза безпеці особистості у професії. *Успіхи в хімії та хімічній технології*. 2014. Том XXVIII. № 7. С. 92–95.
10. Синєокий О. В. Індивідуальні умови професійної деформації особистості адвоката. *Форум права*. 2008. № 2. С. 425–431.
11. Куруч А.В. Шляхи подолання професійної деформації співробітників системи МВС. <http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/144415/167133>(дата звернення: 30.10.2023).